

UDK 711.453 : 929.731 (497.5)
929.731 : 81'373.21 (497.5)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 27. studenog 2006.
Prihvaćeno za tisak: 11. lipnja 2007.

Primjer selektivnog pamćenja: hrvatski srednjovjekovni vladari u nazivlju ulica i trgova najvažnijih hrvatskih gradova

Borislav Grgin

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest

Ivana Lučića 3

10000 Zagreb

Republika Hrvatska

U ovom radu autor analizira jedan primjer selektivnog pamćenja, povezan s prevladavajućim nacionalnim ideologijama u Hrvatskoj u 20. stoljeću te s kolektivnim nacionalnim imaginarijem suvremene hrvatske države. Studija je obuhvatila komparativnu analizu nazivlja ulica i trgova deset prema broju stanovnika najvećih hrvatskih gradova. Istražena je prisutnost srednjovjekovnih hrvatskih i ugarsko-hrvatskih vladara i vladarica u nazivlju ulica i trgova spomenutih gradova, od Višeslava, Borne i Ljudevita Posavskog (prva polovica 9. stoljeća) do Ludovika II. Jagelovića (1516.-1526.). U obzir je uzeto trenutno stanje, a za analizu su korišteni popis stanovništva RH iz 2001. te planovi hrvatskih gradova, objavljeni na Internetu. Dobiveni rezultati međusobno su uspoređeni na nekoliko razina: učestalost pojavljivanja, geografska distribucija nazivlja, lokalne specifičnosti te usporedba nazivlja s vladarima iz vremena narodne dinastije s nazivljem s vladarima iz razdoblja Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva. Polazna, radna hipoteza istraživanja jest da u nazivlju ulica i trgova najvećih hrvatskih gradova uvjerljivo prevladavaju vladari takozvane narodne dinastije, a da vladara iz vremena zajedničke države s Ugarskom u nazivima ulica ima vrlo malo ili ih gotovo i nema, što je analizom i potvrđeno. To je posljedica, prema svemu sudeći, sustavnih, višedesetljetnih političkih i ideologijskih intervencija u javni prostor, koje po svom predznaku nipošto nisu bile jednoznačne.

Ključne riječi: Hrvatska; srednjovjekovni vladari; ulice; trgovi; pamćenje

Nazivi ulica, trgova i drugih javnih površina u najvećim gradovima neke zemlje govore o povijesti te zemlje i o službenom stajalištu prema njoj. Povijest kao intelektualna konstrukcija konkretizirana je u prostornom i vremenskom svijetu svakodnevice. Nazivi ulica i trgova oblik su takve konkretizacije. Uz kipove i spomenike, nazivi ulica, trgova i sl. pridonose semiotičkoj prisutnosti vladajuće(ih) ideologije(a), s obzirom da gradskoj arhitekturi pridaju poseban simbolički kontekst. Imenovanje i preimenovanje ulica i trgova primjer je utjecaja političkih procesa na semiotičke postupke. Imena ulica posebni su tekstovi "priče o naciji"; mjesto na kojem se prakse svakodnevice sreću s vladajućo(i)m ideologijom(ama).¹

U ovom radu analizira se jedan primjer selektivnog pamćenja, povezan s prevladavajućim nacionalnim ideologijama u Hrvatskoj u 20. stoljeću te s kolektivnim nacionalnim imaginarijem suvremene hrvatske države. Komparativna analiza u ovoj studiji obuhvatila je deset najvećih gradova Hrvatske, prema podacima iz popisa stanovništva Republike Hrvatske iz 2001. godine.² Navedeni su gradovi redom (prema broju stanovnika): Zagreb, Split, Rijeka, Osijek, Zadar, Slavonski Brod, Velika Gorica, Karlovac, Pula i Šibenik, u kojima je, prema podacima popisa, 2001. živjelo 36% ukupnoga stanovništva Hrvatske. U obzir se uzelo sve nazive ulica, trgova, parkova, perivoja, obala i sl., koji sadrže imena hrvatskih srednjovjekovnih vladara, od najranijih stvarnih ili legendarnih vladara poput Porina, Višeslava i Borne, do posljednjega ugarsko-hrvatskoga kralja Ludovika II. Jagelovića (1516.-1526.).

Prikupljanjem svih podataka iz planova navedenih gradova objavljenih na Internetu došlo se do vrlo zanimljivih podataka. Prvi kriterij analize bio je učestalost pojavljivanja imena pojedinih vladara u nazivlju ulica, trgova i sl. (vidi tablicu 2.). Izrazito se primjećuje da u imenima ulica u deset najvećih hrvatskih gradova praktično nijednom nije spomenut nijedan ugarsko-hrvatski kralj ili kraljica iz razdoblja Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva (1102.-1526.). Iznimka je, na određeni način, Prilaz kralja Salamona u Puli.³ No, to je ugarski, a ne još i hrvatski ranosrednjovjekovni vladar. Njegov je spomen u Puli povezan s lokalnom povijesnom tradicijom da je, nakon zbacivanja s vlasti, 1073., upravo u najvećem istarskom gradu završio njegov ovozemaljski život te mu je 1087. postavljen nadgrobni natpis u opatiji Sv. Mihovila.⁴ Iznimka je i Ulica Elizabete Kotromanić, ugarsko-hrvatske kraljice iz druge polovice 14. stoljeća, u Zadru. No, njezina je uloga specifična, jer je Elizabeta podrijetlom iz Bosne, iz tamošnje vladarske kuće Kotromanića, pa se prema prevladavajućim ideologijama na hrvatskom području ne može držati strankinjom. Osim toga,

¹ Dunja RIHTMAN-AUGUŠTIN, "The Monument in the Main City Square. Constructing and Erasing Memory in Contemporary Croatia", *Balkan Identities. Nation and Memory* (ur. Maria Todorova), New York: New York University Press, 2004., 180-196, 180.

² "Popis stanovništva Republike Hrvatske" (<http://www.dzs.hr/Hrv/Popis%202001/popis20001.htm>, pristup ostvaren 24. studenog 2006.). Vidi i tablicu 1.

³ "Plan grada Pule" (<http://www.plan.grada.com/plan/pula/index.asp>, pristup ostvaren 24. studenog 2006.).

⁴ Neven BUDAK, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994., 211.

dala je izraditi škrinju Sv. Šimuna, jedan od najreprezentativnijih primjeraka anžuvinske umjetnosti u Europi uopće, ujedno i zaštitni znak grada Zadra, te je stoga nezaobilazna i s motrišta lokalne zadarske povijesti.⁵

Drugi zaključak koji se nameće iz analize učestalosti nazivlja jest da uvjerljivo prevladavaju ranosrednjovjekovni hrvatski vladari kojima su tradicija i većina historičara davali titulu kraljeva i kraljica. To su Tomislav, Stjepan Držislav i kraljica Jelena, Petar Krešimir IV., Dmitar Zvonimir i Petar Svačić. Od ukupno 86 zabilježenih naziva njima pripada 45 ili 52,33 % imena ulica. Drugu važnu grupu prema učestalosti nazivlja tvore vladari, običajno i u historiografiji najčešće nazivani kneževima. Među njima mogu se, pak, izdvojiti tri podgrupe. U prvoj su relativno često spominjani kneževi, koji po učestalosti neznatno zaostaju, ili čak sustižu najrjeđe spominjane kraljeve. To su četvorica - Ljudevit Posavski, Trpimir, Domagoj i Branimir, s ukupno 27 zabilježenih naziva ili 31,40 %. U drugoj podgrupi rjeđe su, ali više od jednom spomenuti kneževi, Višeslav, Borna, Mislav i Mutimir, s ukupno 10 zabilježenih naziva ili 11,63 %. Posljednju podgrupu tvore kneževi Porin (zapravo također Borna) i Ratimir te već spomenuti ugarski kralj Salamon i ugarsko-hrvatska kraljica Elizabeta s po jednim nazivom, ukupno 4,65 %. Valja zapaziti da je prvoj desetorici kraljeva, kraljica i kneževa posvećeno ukupno više od četiri petine (83,73 %) svih naziva.⁶

Unutarnja hijerarhija među navedenim vladarima vidljiva je i iz izbora mikrolokacija za označavanje sjećanja na pojedinoga vladara. Tako je vladarsko nazivlje vezano za trgove, najreprezentativnije gradske prostore, redovito osigurano za "najvažnije" vladare, odnosno kraljeve, uz samo jednu iznimku - Trg kneza Višeslava u Zadru. Kralj Tomislav prema broju posvećenih mu trgova (5) i na ovoj je ljestvici prvi, kao i prema apsolutnom broju pojavljivanja (11). Tek nešto "nevažnijima" Petru Krešimiru IV. i Petru Svačiću (ukupno po sedam naziva svaki), posvećena su po dva trga. U primorskim gradovima, reprezentativna mjesta pogodna za posvetu vladarima jesu, očito je, i obale (rive): ukupno ima sedam takvih imena, čak pet u Zadru te dva u Splitu, a u oba grada spomenuti su kneževi Domagoj i Branimir.⁷ Popularna mjesta imenovanja prema vladarima jesu i parkovi i perivoji, posebice u kontinental-

⁵ "Plan grada Zadra" (<http://www.plan.grada.com/plan/zadar/>, pristup ostvaren 24. studenog 2006.).

⁶ Za usporedbu s ovdje navedenim podacima može se spomenuti analiza koju je proveo francuski povjesničar Daniel Milo. Prema njegovim rezultatima, iz razdoblja srednjeg i ranog novog vijeka na ulicama u 95 francuskih prefektura 1978. prevladavali su sljedeći vladari u nazivima ulica i trgova: Luj IX. Sveti (1226.-1270.) s 34 naziva, Henrik IV. od Navarre (1589.-1610.) s 18 naziva, ostali kraljevi imena Luj s 12 naziva, Karlo Veliki (768.-814.) s 10 te Klodvig (481.-511.) s 8 naziva. I prema nazivima najvećih bulevara te po dvostrukom pojavljivanju na pojedinim mjestima uvjerljivo vodi Luj IX. Sveti. Bez ulaženja u analizu navedenih podataka, može se primijetiti da prvo mjesto Luja IX., poput Tomislava u Hrvatskoj, također nije nimalo slučajno, s obzirom da taj kralj nesumnjivo funkcionira u kolektivnom imaginariju svih Francuza kao neupitna "nacionalna vrijednost" i veličina. I sam autor klasificira u svojoj analizi Luja IX. Svetog u red "neupitnih heroja" kolektivnog imaginarija. Vidi Daniel MILO, "Le nom des rues", *Les lieux de mémoire I. La République* (ur. Pierre Nora), Paris: Gallimard, 1984., 283.-315., 307., 310.

⁷ "Plan grada Splita" (<http://www.plan.grada.com/plan/splitsolin/index.asp>, pristup ostvaren 23. studenog 2006.); "Plan grada Zadra" (<http://www.plan.grada.com/plan/zadar/>, pristup ostvaren 24. studenog 2006.).

nim gradovima, prije svega u Osijeku, s četiri takva imena (Branimir, Tomislav, Stjepan Držislav, Petar Krešimir IV.).⁸

Geografska distribucija navedenoga nazivlja također upućuje na neke vrlo zanimljive činjenice. Posve je očekivano da u najvećem gradu i državnom središtu, Zagrebu, ima najviše spomena hrvatskih srednjovjekovnih vladara, i to ukupno 14 (16,28 %). No, satelitsko zagrebačko naselje Velika Gorica, koje se do 2001. već probilo na sedmo mjesto prema broju stanovnika u RH, također bilježi 14 (16,28 %) takvih naziva. Dakle, na širem području hrvatske metropole zabilježeno ih je ukupno 28 ili 32,56 %. Očekivano je sljedeće mjesto prema učestalosti nazivlja Splita, drugoga grada po veličini u RH, s 12 naziva ili 13,95 %. Nasuprot tome, Rijeka, treći grad po broju stanovnika, zauzima posljednje mjesto na ljestvici s 3 naziva (3,49 %). Iako dvostruko manji od Rijeke, peti grad u Hrvatskoj Zadar s 11 naziva ili 12,79 % daleko je ispred Rijeke, gotovo jednak Splitu, a i ispred četvrtoga grada po veličini, Osijeku, s ukupno 9 naziva (10,47 %). S obzirom na svoju veličinu, iznadprosječno je nazivljem bogat Slavonški Brod, također s 9 naziva (10,47 %). Posljednja tri grada prema broju stanovnika, Karlovac sa 6 (6,98 %) te Pula i Šibenik sa po 4 naziva (po 4,65 %), nalaze se u granicama očekivanoga prosjeka učestalosti nazivlja, s obzirom na svoju veličinu.

Prvo mjesto kralja Tomislava (910.-925.) u svim kategorijama i nije odveć veliko iznenađenje. U kolektivnom hrvatskom nacionalnom imaginariju, proizvodu pretežito mitova i legendi, usmene predaje, usmene i pisane književnosti te historiografskih interpretacija iz razdoblja nacionalnoga preporoda i idealističkoga historizma, Tomislav je neupitna veličina kao prvi hrvatski kralj, pobjednik nad Bugarima i Mađarima te tvorac snažne ratne mornarice kojoj se divio i bizantski car-pisac Konstantin VII. Porfirogenet.⁹ Stoga predodžba o njemu ima nesumnjivo niz pozitivnih konotacija u danas prevladavajućoj ideologiji hrvatskoga nacionalizma, odnosno "državotvorstva", i to u širokom rasponu od njezinih liberalnih, preko pomirbenih (tuđmanizam) do totalitarnih desnih varijanti. No, određena prevlast imena Tomislava na javnim prostorima vjerojatno ne bi nastala da, uz imaginarij hrvatskoga nacionalizma, Tomislav nije sastavni dio i ostalih dviju privremeno vladajućih ideologija na ovim područjima tijekom 20. stoljeća. To su integralno jugoslavenstvo međuratnoga razdoblja te ideologija "bratstva i jedinstva" u razdoblju socijalizma. Sve navedene ideologije, usput rečeno, počivaju dijelom na sličnim ili katkad čak i istim izvorima, samo najčešće čitanima ili dekodiranim drugim ključem. Kao navodni zaštitnik srpskoga vladara Zaharije, kojem je, zajedno s njegovim narodom, pružio utočište pred vojskom bugarskoga cara Simeona, te kao pobjednik nad Mađarima, Tomislav je neupitno "podoban" i s motrišta različitih ideologija jugoslavenstva.¹⁰

⁸ "Plan grada Osijeka" (<http://www.osijek-online.com/karta/>, pristup ostvaren 24. studenog 2006.).

⁹ Ivo GOLDSTEIN, "O Tomislavu i njegovom dobu", *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, 18., 1985., 23.-55., 23.-24., 35.

¹⁰ Vidi, primjerice, ISTO, 29.-32., 43.; Viktor NOVAK, "O tisućgodišnjici Hrvatskog kraljevstva", *Jugoslavenska njiva*, 9./1925., II./6., 169.-176.; Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb: Novi liber – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1995., 274., 276.; N. BUDAK, *Prva stoljeća*, 170.-171., 181.; Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje - prostor, ljudi, ideje*, Zagreb: Školska knjiga – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1998., 36.-39. O statusu i

Možda je donekle iznenađujuće drugo mjesto Dmitra Zvonimira (1075.-1089.). Naime, taj je vladar znatno "problematičniji" s motrišta svih triju spomenutih ideologija. Za ideologiju hrvatskoga nacionalizma pozitivno je što je dokazano okrunjeni hrvatski kralj, ali nezgodno je to što je, tobože, na samrtni prokleo svoj narod riječima da nikada više neće imati vladara vlastite krvi, i što se oženio strankinjom, ugarskom princezom, koja je nakon njegove smrti dovela svoga brata i ugarsku kuću Arpadovića na hrvatsko prijestolje. Tijesno savezništvo s reformskim papinstvom za ovu je ideologiju manje upitno, ali se vazalni odnos prema papi u tom kontekstu ipak ne gleda previše naklono. Manje-više iste prigovore Zvonimiru upućuje i ideologija integralnoga jugoslavenstva, a u razdoblju socijalizma na njega se u službenim krugovima gledalo pretežito negativno, njegove tijesne veze s papinstvom uzimale su se kao "otežavajuća okolnost" za kralja. Proturječna Zvonimirova obilježja zasigurno su utjecala i na činjenicu da se o njemu, posebice o okolnostima njegove smrti, prilično mnogo raspravljalo i u historiografiji.¹¹

Treće mjesto Petra Krešimira IV. (1058.-1074.) očekivano je, jer za ideologiju hrvatskoga nacionalizma neupitnu važnost ima tvrdnja o navodno najvećem teritorijalnom opsegu ranosrednjovjekovne Hrvatske u njegovo doba.¹² S njim treće mjesto dijele Petar Svačić (1093.-1097.), podjednako prihvatljiv svima kao borac protiv stranih osvajača, u ovom slučaju Mađara, koji je u toj borbi i herojski poginuo, te s istim ukupnim brojem naziva Ljudevit Posavski (810.-823.), Trpimir (845.-864.) i Branimir (879.-892.). Ljudevit je prihvatljiv za sve tri ideologije zbog istog razloga kao i Petar Svačić, jedino što su u njegovo vrijeme strani zavojevači bili Franci.

ideološkom korištenju Tomislava u udžbenicima povijesti za osnovnu školu prije i nakon 1990. uspoređi Dinko ŽUPAN, "Ideologija, moć i udžbenici. Analiza udžbenika povijesti za šesti razred osnovne škole", *Prošla sadašnjost – znakovi povijesti u Hrvatskoj* (ur. Vladimir Biti - Nenad Ivić), Zagreb: Naklada MD, 2003., 323.-355., 346.-347.

¹¹ Nikola RADOJČIĆ, "Legenda o smrti hrvatskog kralja Dimitrija Zvonimira", *Glas Srpske kraljevske akademije* 171., 1936., 1.-85.; Nada KLAIĆ, "Problem Zvonimirove smrti u novijoj literaturi", *Historijski zbornik* 15., 1962., 271.-288.; ISTA, "O legendarnoj smrti kralja Zvonimira", *Istorijski zapisi* 16., knj. 20., 1963., 229.-271.; Ivo GOLDSTEIN, "Kako, kada i zašto je nastala legenda o nasilnoj smrti kralja Zvonimira? (Prinos proučavanju mehanizma nastajanja legendi u hrvatskom srednjovjekovnom društvu)", *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 17., 1984., 35.-52.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, 430.-434., 453.; Jelka REĐEP, (1987), *Legenda o kralju Zvonimiru*, Novi Sad: Matica srpska, 1987.; Vladimir KOŠČAK, "O smrti hrvatskog kralja Dmitra Zvonimira", *Zvonimir, kralj hrvatski – zbornik radova* (ur. Ivo Goldstein), Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997., 223.-228.; Josip BRATULIĆ, "Legenda o kralju Zvonimiru", *Zvonimir, kralj hrvatski*, 235.-240.; Miroslav KURELAC, "Kralj Zvonimir u starijoj hrvatskoj historiografiji", *Zvonimir, kralj hrvatski*, 305.-310.; Agneza SZABO, "Hrvatska javnost 19. stoljeća o kralju Zvonimiru", *Zvonimir, kralj hrvatski*, 311.-320.; Trpimir MACAN, "Publicističke varijacije zvonimirske teme", *Zvonimir, kralj hrvatski*, 321.-326.; Divna ZEČEVIĆ, "Književne popularizacije značenja i sudbine kralja Zvonimira", *Zvonimir, kralj hrvatski*, 327.-336.; Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ, "Vladavina kralja Zvonimira kao problem u nastavi nacionalne povijesti u Hrvatskoj u 19. stoljeću", *Zvonimir, kralj hrvatski*, 337.-342.; Miroslav ŠICEL, "Eugen Kumičić i Vladimir Nazor o kralju Zvonimiru", *Zvonimir, kralj hrvatski*, 343.-346.

¹² Uspoređi Dinko ŽUPAN, "Ideologija, moć i udžbenici. Analiza udžbenika povijesti za šesti razred osnovne škole", *Prošla sadašnjost – znakovi povijesti u Hrvatskoj* (ur. Vladimir Biti - Nenad Ivić), Zagreb: Naklada MD, 2003., 323.-355., 348.-349.

Trpimir je važan za hrvatski nacionalizam, jer je prvi od hrvatskih vladara zabilježen “na tvrdoj stini”, a rodonačelnik je i hrvatske narodne dinastije. Osim toga, i novija historiografija priznaje mu zasluge za stvarno osamostaljenje Hrvatske.¹³ Preostale dvije ideologije prema Trpimiru su vrjednosno uglavnom neutralne. Još veću važnost za hrvatski nacionalizam ima knez Branimir, jer je čvrsto i konačno Hrvatsku crkveno vezao za Rim te od pape dobio, barem bi tako “državotvorstvo” htjelo, prvo “međunarodno priznanje hrvatske neovisnosti”,¹⁴ a knežev natpis u kamenu iz Šopota kod Benkovca sadrži i prvi spomen hrvatskoga imena.¹⁵ Obrnuto razmjerno tome, ostale dvije ideologije ne gledaju ga s prevelikim simpatijama, posebice ne za vrijeme socijalizma, kad je Katolička crkva u Hrvatskoj postala propagator svojevrsnoga kulta kneza Branimira, povezano s proslavom 1979. godine 1100. obljetnice znamenitoga pisma pape Ivana VIII. knezu.

Navedenu petoricu vladara po učestalosti nazivlja u stopu slijede knez Domagoj (864.-876.) i Stjepan Držislav (969.-986.). Knez Domagoj, *pessimus dux Sclavorum* prema mletačkim izvorima, popularnost duguje navodnoj obrani “nacionalnih interesa” pred mletačkim presizanjima na istočnojadransku obalu u drugoj polovici 9. stoljeća, u čemu se više ili manje slažu sve tri spomenute ideologije. Stoga nije slučajno da se obale (rive) njemu posvećene nalaze u dva najveća dalmatinska grada – Splitu i Zadrju.¹⁶ Prema Stjepanu Držislavu, pak, tri su se prevladavajuće ideologije odnosile slično kao prema Trpimiru. On je također zasvjedočen na epigrafskim spomenicima, a nazivao se i kraljem, što je za ideologiju hrvatskoga nacionalizma posebno važno.

Kraljica Jelena, iz sredine 10. stoljeća, relativno solidnu zastupljenost vjerojatno duguje činjenici da je jedina hrvatska ranosrednjovjekovna vladarica zasvjedočena na epigrafskim spomenicima, tim više što je u tekstu svoga epitafa oslikana kao brižna zaštitnica slabih i nemoćnih, prava kraljica-majka i “majka kraljevstva”. Time je stekla, i zbog vjerskih konotacija (Djevica Marija kao sućutna majka), važno mjesto i u ideologiji hrvatskoga nacionalizma, i u crkvenim krugovima. Njezin epitaf, osim toga, jedan je od najranijih primjera hrvatske književnosti na latinskom te važan izvor za genealogiju dinastije Trpimirovića i poznavanje mentaliteta ranosrednjovjekovnih vladarskih krugova.¹⁷

¹³ N. BUDAK, *Prva stoljeća Hrvatske*, 20.-22.

¹⁴ Tako, primjerice, interpretiraju Vjekoslav KLAJIĆ, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1975., 250. i dalje te Ferdo ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1990., 363. i dalje. Kritiku takvih tumačenja, s gledišta suvremene historiografije, vidi u: I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, 267.-269.

¹⁵ O Branimiru opširnije: N. BUDAK, *Prva stoljeća Hrvatske*, 26.-29.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, 260.-269.; Mirjana MATIJEVIĆ-SOKOL – Vladimir SOKOL, *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira*, 2. izd., Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005.

¹⁶ O Domagoju: N. BUDAK, *Prva stoljeća Hrvatske*, 22.-25.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, 252.-260.

¹⁷ O kraljici Jeleni vidi: N. BUDAK, *Prva stoljeća Hrvatske*, 34.-35., 206.-207.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, 224., 303., 332.-333., 339. i posebice 314.-316., s tamo navedenom literaturom; T. RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 241.-243., s tamo navedenim izvorima i literaturom.

Vjerojatni hrvatski knez Višeslav te knez Mislav (835.-845.) iz prve polovice 9. stoljeća važni su također poglavito za hrvatski nacionalizam, a bitno manje za ostale dvije ideologije - Višeslav zbog svoje krstionice koja simbolizira proces pokršćavanja Hrvata,¹⁸ a Mislav kao jedan od najstarijih poznatih hrvatskih vladara u izvorima. Popularnost kneza Borne (810.-821.) bitno je manja, jer kao navodni izdajnik kneza Ljudevita Posavskog nije baš pogodna osoba za štovanje s motrišta bilo koje od navedenih ideologija. Naime, Bornačin čin narušava bitnu odrednicu mitske i ideologizirane svijesti u svim njezinim mogućim izvedenicama – neupitnu slogu, harmoničnost i beskonfliktnost izabrane i posvećene zajednice (u ovom slučaju hrvatske).¹⁹ Knez Mutimir (Muncimir, 892.-910.), pomalo začudno, bitno je manje razglašen od već spomenutih vladara, a time nedovoljno pogodan za ideologijske manipulacije. Stoga je i bitno manje prisutan u nazivlju, iako je Hrvatska upravo u njegovo vrijeme dostigla zrelost i snagu potrebnu za vođenje aktivne i agresivne vanjske politike, a knez je ostavio i zapise sa svojim imenom u kamenu.²⁰ Knez Porin (Borna) i panonski knez Ratimir (829.-838.) zasvjedočeni su jedino u Velikoj Gorici, što se u Ratimirovu slučaju može protumačiti njegovom regionalnom povijesnom važnošću.

Jednako znakovit kao i popis vladara u nazivlju ulica i trgova jest i popis onih među njima koji su zbog raznih razloga izostavljeni. Za najveći dio njih iz razdoblja takozvane narodne dinastije može se osnovano pretpostaviti da su izostavljeni zbog nedovoljne iskoristivosti za mitske konstrukcije ili stvaranje ideologizirane slike o povijesti. To je poglavito posljedica premaloga broja očuvanih podataka o njima, što u začetku onemogućava učinkovitu uporabu ili zlorabu. U ovu grupu ranosrednjovjekovnih vladara moglo bi se uvrstiti, primjerice, sljedeće vladare: Braslava, Vladislava, Krešimira I., Trpimira II., Miroslava, Mihajla Krešimira II., Svetoslava Suronju, Krešimira III., Gojslava i Stjepana II. Jedina prava iznimka u ovoj grupi, o kojoj postoji sasvim dovoljno informacija, a ipak je izostavljen u nazivlju ulica i trgova, jest knez Zdeslav (878.-879.). *Damnatio memoriae* kojoj je izložen ovaj knez, a koja nije ograničena samo na nazive ulica i trgova, prema svemu sudeći posljedica je stava hrvatskoga nacionalizma prema njemu.²¹ Zdeslav, naime, kao prononsirani bizantski kandidat za hrvatsko prijestolje, simbolizira pokušaj političkoga i vjerskoga vezivanja za Istok, što je tabuizirano i neprihvatljivo s motrišta suvremenog hrvatskog nacionalizma u svim varijantama, za koje je neupitno opće mjesto tisućljetno i neprekinuto pripadanje Hrvatske i Hrvata političkom i crkvenom Zapadu.²²

¹⁸ Pregled mišljenja dotadašnje historiografije o krstionici kneza Višeslava i stvarnoj povijesnoj ulozi dotičnoga kneza, kao i gledište suvremene historiografije, vidi u I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, 233.-234., i tamo navedenu literaturu. Usporedi i T. RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 24.-27., posebice bilj. 9. na str. 26.

¹⁹ O prešućivanju navodna Ljudevitova ubojstva u udžbenicima nakon 1990. vidi Dinko ŽUPAN, "Ideologija, moć i udžbenici. Analiza udžbenika povijesti za šesti razred osnovne škole", *Prošla sadašnjost – znakovi povijesti u Hrvatskoj* (ur. Vladimir Biti - Nenad Ivić), Zagreb: Naklada MD, 2003., 352.

²⁰ N. BUDAK, *Prva stoljeća Hrvatske*, 29.-30.; T. RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 316.

²¹ Moć uništavanja sjećanja protuteža je moći stečenoj putem stvaranja sjećanja. Jacques LE GOFF, *History and Memory*, New York - Oxford: Columbia University Press, 1992., 68.

²² O Zdeslavu vidi: N. BUDAK, *Prva stoljeća Hrvatske*, 25.-26., 204.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatski rani sred-*

Poseban osvrt zaslužuje već spomenuta činjenica da u deset najvećih hrvatskih gradova gotovo ne postoje, osim nekoliko iznimaka povezanih s lokalnom poviješću, ulice ili trgovi s imenima ugarsko-hrvatskih kraljeva ili kraljica od 1102. do 1526. godine. Ovakvo sustavno prešućivanje moguće je jedino uz temeljito provedenu *damnatio memoriae*, iz političkih i ideoloških razloga. Iako bi to tek trebalo potkrijepiti detaljnim istraživanjem nazivlja u gradovima u posljednjih stotinjak godina, najvjerojatnije nećemo pogriješiti ako iznesemo pretpostavku da se svaki spomen na političko i državno zajedništvo s Ugarskom, odnosno Mađarima, sustavno počeo brisati već vrlo rano, još za trajanja Austro-Ugarske Monarhije. Razdoblje državne zajednice s Ugarskom od 1102. do 1918. trebalo je biti potpuno i trajno izbrisano iz kolektivne svijesti i sjećanja, a u tome do danas nema nikakve razlike u pristupu raznih varijanti hrvatskoga nacionalizma, s jedne strane, i integralnoga jugoslavenstva ili socijalističkoga "bratstva-jedinstva", s druge strane. Do kakvih to paradoksalnih situacija dovodi može se jasno pokazati na dojmljivim primjerima. Tako u Zagrebu ulicu ima knez Višeslav, za kojega suvremena kritička historiografija ne može s potpunom pouzdanošću tvrditi da je bio hrvatski knez, ali zato ulicu ili trg nemaju kralj Ladislav Arpadović, utemeljitelj Zagrebačke biskupije, ili kralj Bela IV., koji je Gradecu 1242. podijelio povlastice slobodnoga kraljevskoga grada. U Zadru ulicu ima, primjerice, knez Ljudevit Posavski, koji sa Zadrom nema nikakve neposredne veze. No, ulicu ili trg nema kralj Ludovik Anžuvina, koji je Zadarskim mirom 1358. oduzeo Zadar i čitavu istočnojadransku obalu na pedeset godina Veneciji, omogućivši Zadru do tada najveći prosperitet i općeniti uzlet na svim poljima. Zasigurno bi se našlo još podosta primjera, ali ih dalje i nema smisla navoditi.

Posebnosti pojedinih gradova u nazivlju također su bitan element analize. Odmah treba naglasiti da su u određivanju nazivlja ulica i trgova prema hrvatskim vladarima veliku važnost imala i imaju tijela lokalnih vlasti, i ranije i danas stranački i politički obojena, što je za našu analizu napose važno za razdoblje od nastanka samostalne hrvatske države 1991. do danas. Pri tome, valjalo bi istaknuti zanimljiv primjer "nedovoljne domoljubne revnosti". Vjerojatno pukom inercijom i previdom, Šibenik nema ulice Petra Krešimira IV., svoga službeno proglašenog osnivača.

Već spomenuta natprosječna zastupljenost nazivlja u Zadru, a ispodprosječna u Rijeci, posebno su intrigantni. Politička povijest obaju gradova u 20. stoljeću vrlo je slična, a zemljopisna bliskost nesumnjiva. No, bitno ih razlikuje politička povijest u posljednjih 16 godina. Zadar je u tome razdoblju stalno i čvrsto uporište desnice, danas vladajuće stranke HDZ-a, a Rijeka jednako tako postojana utvrda ljevice i danas najjače oporbene stranke SDP-a. Osim toga, Zadar je tijekom posljednjega rata u Hrvatskoj bio na prvoj crti bojišta, a Rijeka je bila srećom pošteđena razaranja. Moguće ocjene i tumačenja tih činjenica mogu se izricati i sa suvremenih političkih, stranačkih i ideoloških polazišta, primjerice s desnice o hrvatstvu i državotvorstvu Zadra te o nedovoljnoj nacionalnoj osviještenosti Rijeke, a s ljevice i liberalnoga

nji vijek, 244., 248., 253., 256., 259.-260., 454.; T. RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 31., 32., 140., 261. te izvore i literaturu navedene na spomenutim mjestima.

motrišta kao dokaz pregrijanoga nacionalizma zadarske sredine te riječke suvremenosti, otvorenosti i emancipiranosti od nacionalnih mitova. No, takve bi ocjene trebalo prvenstveno prepustiti stranačkoj politici.

Provedena analiza pokazala je da u nazivima ulica i trgova u deset najvećih hrvatskih gradova uvjerljivo prevladavaju imena ranosrednjovjekovnih narodnih vladara. Time se potvrdila jedna od polaznih pretpostavki istraživanja. Među njima prevladavaju vladari kojima je tradicija i glavnina historiografije pridavala naslov kraljeva. Obje navedene činjenice mogu se potpuno razumjeti ako ih se kontekstualizira u ambijent suvremene hrvatske države, u kojoj je hrvatski nacionalizam prevladavajuća ideološka paradigma. Isto tako, očekivano se potvrdila pretpostavka o znatno manjoj zastupljenosti vladara iz razdoblja Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, s obzirom da oni nisu bili hrvatskog etničkoga podrijetla. No, njihova marginalizacija prelazi granice očekivanog, gotovo je potpuna i može se podvesti u punom smislu riječi pod pojam *damnatio memoriae*. Razloge takvu stanju trebalo bi, najvjerojatnije, tražiti u čitavoj političkoj povijesti Hrvatske u 19. i 20. stoljeću.

Iz svega navedenoga vide se i mogući pravci budućih istraživanja – primjerice, analiza promjena nazivlja ulica i trgova u promatranim gradovima tijekom protekloga stoljeća, čime bi provedeno istraživanje bilo znatno produbljeno i prošireno.

Tablica 1. Podaci iz popisa stanovništva RH 2001.²³

NAZIV	BROJ STANOVNIKA
HRVATSKA	4. 437. 460
ZAGREB	779. 145
SPLIT	188. 694
RIJEKA	144. 043
OSIJEK	114. 616
ZADAR	72. 718
SLAVONSKI BROD	64. 612
VELIKA GORICA	63. 517
KARLOVAC	59. 395
PULA	58. 594
ŠIBENIK	51. 553

U prvih deset gradova po broju stanovnika živjelo je 2001. ukupno 1. 596. 887 stanovnika ili 36 % ukupnoga stanovništva RH.

²³ Izvor: "Popis stanovništva Republike Hrvatske" (<http://www.dzs.hr/Hrv/Popis%202001/popis20001.htm>, pristup ostvaren 24. studenog 2006.).

Tablica 2. Učestalost pojavljivanja pojedinih vladara

IME VLADARA	UKUPNO POJAVLJIVANJA	MJESTA POJAVLJIVANJA
TOMISLAV	11	ZAGREB (TRG), RIJEKA (TRG), ZADAR (OBALA), SPLIT, ŠIBENIK, PULA (TRG), VELIKA GORICA (TRG I ULICA), KARLOVAC, SLAVONSKI BROD (TRG), OSIJEK (PERIVOJ)
DMITAR ZVONIMIR	9	ZAGREB, SPLIT, ZADAR, ŠIBENIK, PULA (PARK), OSIJEK, KARLOVAC, VELIKA GORICA, SLAVONSKI BROD
PETAR SVAČIĆ	7	ZAGREB (TRG), SPLIT, ZADAR, OSIJEK, VELIKA GORICA, SLAVONSKI BROD, KARLOVAC (TRG)
PETAR KREŠIMIR IV.	7	ZAGREB (TRG), RIJEKA, SLAVONSKI BROD, ZADAR (OBALA), OSIJEK (PARK), VELIKA GORICA (TRG), KARLOVAC
LJUDEVIT POSAVSKI	7	ZAGREB, SPLIT, ZADAR, PULA, OSIJEK, VELIKA GORICA, SLAVONSKI BROD
TRPIMIR	7	ZAGREB, RIJEKA, SPLIT (POLJANA), ZADAR (OBALA), OSIJEK, VELIKA GORICA, SLAVONSKI BROD
BRANIMIR	7	ZAGREB, SPLIT (OBALA), ZADAR (OBALA), OSIJEK (PARK), KARLOVAC, VELIKA GORICA, SLAVONSKI BROD
STJEPAN DRŽISLAV	6	ZAGREB, SPLIT, ZADAR, ŠIBENIK (TRG), OSIJEK (PARK), VELIKA GORICA
DOMAGOJ	6	ZAGREB, SPLIT (OBALA), ZADAR (OBALA), KARLOVAC, VELIKA GORICA, SLAVONSKI BROD
KRALJICA JELENA	5	ZAGREB, SPLIT (POLJANA), ŠIBENIK, VELIKA GORICA, SLAVONSKI BROD
VIŠESLAV	3	ZAGREB, SPLIT, ZADAR (TRG)
MISLAV	3	ZAGREB, SPLIT, VELIKA GORICA
BORNA	2	ZAGREB, OSIJEK
MUTIMIR	2	ZAGREB, SPLIT
PORIN	1	VELIKA GORICA
RATIMIR	1	VELIKA GORICA
SALAMON	1	PULA (PRILAZ)
KRALJICA ELIZABETA	1	ZADAR

Tablica 3. Učestalost ulica i trgova s nazivima vladara po gradovima²⁴

GRAD	BROJ ULICA, TRGOVA I DR.	VLADARI
ZAGREB	14	LJUDEVIT POSAVSKI, VIŠESLAV, BORNA, MISLAV, TRPIMIR, DOMAGOJ, BRANIMIR, MUTIMIR, TOMISLAV, STJEPAN DRŽISLAV, PETAR KREŠIMIR IV., DMITAR ZVONIMIR, PETAR SVAČIĆ, KRALJICA JELENA
VELIKA GORICA	14	PORIN, LJUDEVIT POSAVSKI, RATIMIR, MISLAV, TRPIMIR, DOMAGOJ, BRANIMIR, TOMISLAV (2), STJEPAN DRŽISLAV, PETAR KREŠIMIR IV., DMITAR ZVONIMIR, PETAR SVAČIĆ, KRALJICA JELENA
SPLIT	12	LJUDEVIT POSAVSKI, VIŠESLAV, MISLAV, TRPIMIR, DOMAGOJ, BRANIMIR, MUTIMIR, TOMISLAV, STJEPAN DRŽISLAV, DMITAR ZVONIMIR, PETAR SVAČIĆ, KRALJICA JELENA
ZADAR	11	LJUDEVIT POSAVSKI, VIŠESLAV, TRPIMIR, DOMAGOJ, BRANIMIR, TOMISLAV, STJEPAN DRŽISLAV, PETAR KREŠIMIR IV., DMITAR ZVONIMIR, PETAR SVAČIĆ, KRALJICA ELIZABETA
OSIJEK	9	LJUDEVIT POSAVSKI, BORNA, TRPIMIR, BRANIMIR, TOMISLAV, STJEPAN DRŽISLAV, PETAR KREŠIMIR IV., DMITAR ZVONIMIR, PETAR SVAČIĆ

²⁴ Izvori za tablice 2. i 3:"Plan grada Zagreba" (<http://www.inet.hr/~nbartoli/zg/>, pristup ostvaren 23. studenog 2006.)."Plan grada Splita" (<http://www.plan.grada.com/plan/splitsolin/index.asp>, pristup ostvaren 23. studenog 2006.)."Plan grada Rijeke" (<http://www.appleby.net/cityrijeka.html>, pristup ostvaren 23. studenog 2006.)."Plan grada Osijeka" (<http://www.osijek-online.com/karta/>, pristup ostvaren 24. studenog 2006.)."Plan grada Zadra" (<http://www.plan.grada.com/plan/zadar/>, pristup ostvaren 24. studenog 2006.)."Plan grada Slavenskog Broda" (<http://www.sbonline.net/k300a1.htm>, pristup ostvaren 25. studenog 2006.)."Plan grada Velike Gorice" (http://public.srce.hr/turisticka_zajednica_vg/TZGVG/plan.html, pristup ostvaren 25. studenog 2006.)."Plan grada Karlovca" (<http://www.plan.grada.com/plan/karlovac/>, pristup ostvaren 25. studenog 2006.).

SLAVONSKI BROD	9	LJUDEVIT POSAVSKI, TRPIMIR, DOMAGOJ, BRANIMIR, TOMISLAV, KRALJICA JELENA, PETAR KREŠIMIR IV., ZVONIMIR, PETAR SVAČIĆ
KARLOVAC	6	DOMAGOJ, BRANIMIR, TOMISLAV, PETAR KREŠIMIR IV., DMITAR ZVONIMIR, PETAR SVAČIĆ
ŠIBENIK	4	TOMISLAV, STJEPAN DRŽISLAV, DMITAR ZVONIMIR, KRALJICA JELENA
PULA	4	SALAMON, LJUDEVIT POSAVSKI, TOMISLAV, DMITAR ZVONIMIR
RIJEKA	3	TRPIMIR, TOMISLAV, PETAR KREŠIMIR IV.

“Plan grada Pule” (<http://www.plan.grada.com/plan/pula/index.asp>, pristup ostvaren 24. studenog 2006.).

“Plan grada Šibenika” (<http://www.plan.grada.com/plan/sibenik/index.asp>, pristup ostvaren 24. studenog 2006.).

An example of selective memory: the Croatian medieval rulers in the names of the streets and squares of the most important Croatian cities

Borislav Grgin

Faculty of philosophy – History Department

Ivana Lučića 3

10000 Zagreb

Republic of Croatia

In this paper the author is analyzing an example of selective memory, closely linked with the dominant national ideologies of 20th century Croatia, and with the collective national imagery of the contemporary Croatian state. This case study contains a comparative analysis of street and square names in ten of the largest Croatian cities. An investigation was undertaken into the presence of Croatian and Hungarian-Croatian kings and queens from the first half of the 9th century to the year 1526 in the names of streets and squares of the above-mentioned localities. The status quo was taken into account, and as a tool of analysis, the population census of Croatia from the year 2001 and the maps of Croatian cities were analysed, all sourced from the internet. The results obtained through such analysis were compared on various levels: firstly the frequency of names, secondly the geographical distribution of names, thirdly the local particularities and lastly a comparison between frequency of names of the early medieval Croatian rulers and the later Hungarian-Croatian kings and queens. The initial hypothesis was that there is a huge predominance of streets and squares named after the Croatian early medieval rulers, and that the rulers from the Hungarian-Croatian kingdom are seldom, if at all, ever mentioned. The results of our analysis completely confirmed this initial hypothesis. One could suppose that such a fact could best be explained as a consequence of decades of systematic political and ideological interventions in the public spaces of Croatian cities that were, by no means, uniform and of the same ideological and political inspiration.

Key words: Croatia; medieval rulers; streets; squares; memory